

En brunn i Lillbacksgatan

Arkeologisk utredning 2024

Växjö Östregård, Växjö socken, Växjö kommun, Kronobergs län, Småland

Cecilia Ring

Arkeologisk rapport 2024:37

MUSEIARKEOLOGI SYDOST
– en del av Kalmar läns museum

En brunn i Lillbacksgatan

Arkeologisk utredning 2024

Växjö Östregård, Växjö socken, Växjö kommun, Kronobergs län, Småland

Författare
Copyright
Redaktion
Kartor

Cecilia Ring
Kalmar läns museum 2024
Anna-Karin Karlsson, Stefan Siverud
Publicerade i enlighet med tillstånd 507-98-2848 från
Lantmäteriverket
Kalmar läns museum
1400-352X

Förlag
ISSN

Innehåll

Sammanfattning	7
Inledning	9
Topografi och fornlämningsmiljö	10
Syfte och frågeställningar	12
Metod och genomförande	13
Resultat	15
Tolkning	17
Åtgärdsförslag	18
Referenser	19
Tekniska och administrativa uppgifter	20
Bilagor	21

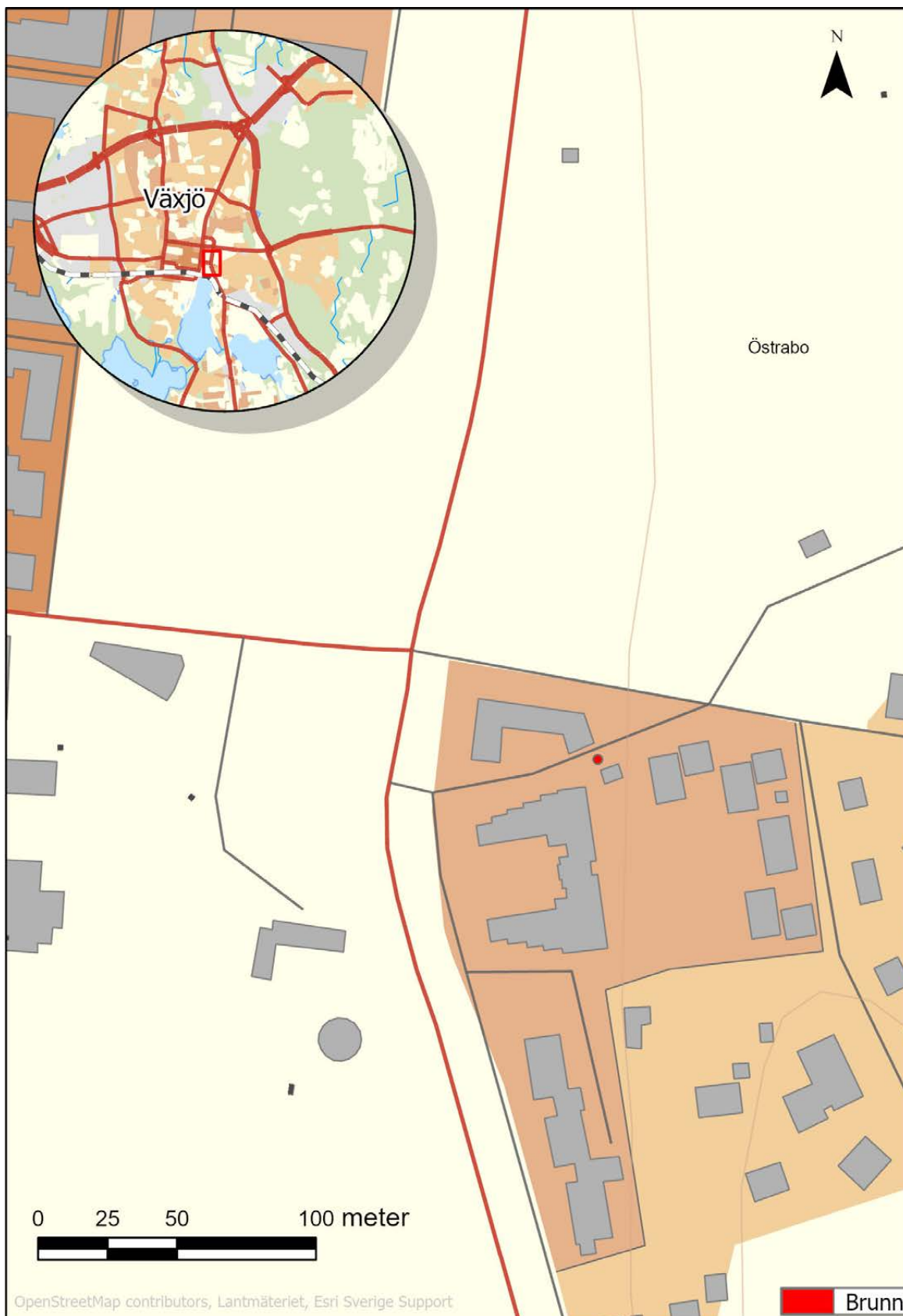
Karta över Kronobergs län med platsen markerad.

Sammanfattning

Museiarkeologi sydost/Kalmar läns museum har genomfört en utredning för att försöka säkerställa om den brunn som finns på Lillbacksgatan i Växjö utgör en fast fornlämning eller inte. Utredningen har gjorts då Lärandets hus AB planerar en exploatering av närliggande fastighet, Sigfridshäll 1, fig 1.

Utredningen har genomförts som en kart- och litteraturstudie, samt med besök på platsen.

Museiarkeologi sydost/Kalmar läns museum anser inte att den befintliga överbyggnaden av brunnen utgör fast fornlämning då den tillkommit under 1900-talet.

Figur. 1 Översikt över den aktuella brunnens placering i Växjö.

Inledning

Den befintliga Lillbacksgatan används i nuläget för anslutning till fastigheten Växjö 11:5, till parkering och i viss mån anslutning av äldreboendet söder om gatan. Eftersom gatan är smal och även används för parkering är framkomligheten begränsad. Lillbacksgatan är idag en kvartersgata tillhörande Östregård 1.

Lärandets Hus AB planerar att exploatera den intilliggande fastigheten Sigfridshäll 1 på Öster i Växjö. Som ett led i detta behöver framkomligheten på Lillbacksgatan förbättras och den brunnkonstruktion som idag delvis ligger i denna gata behöver få en annan utformning för att möjliggöra för trafik.

Museiarkeologi sydost/Kalmar läns museum fick därför i uppdrag och försöka fastställa om brunnens utgörs av fast fornlämning eller inte. En fråga som ställts är om den kan vara en del av den så kallade S:t Sigfridsmyten. Museiarkeologi sydost har därför genomfört en utredning för att försöka utröna brunnens ursprung. För att nå fram till ett svar har det gjorts en genomgång av befintliga litteratur som beskriver de olika brunnarna i området samt studerat ett mindre antal historiska kartor.

Resultatet har sammanställts i föreliggande rapport.

Topografi och fornlämningsmiljö

De äldre historiska källorna för Växjö domine-
ras av uppgifter om stiftet & domkyrkan. Det
äldsta omnämnandet av en biskop i Växjö är från
1100-talets andra hälft & stiftsbildandet har skett
mellan 1164 & 1170 (Larsson 1970). Växjö var från
1100-talets senare del stiftsstad med biskopssäte
i Sveriges absolut minsta stift och var en utbryt-
ning ur Linköpings stift. Till stiftets tillkomst-
historia hör den svårtolkade Sigfridslegenden,
nedtecknad under 1200-talet & som pekar bakåt
på 1000-talet. Växjö har säkerligen utgjort ett
centrum för kristnandet i regionen. Utseendet på
den nuvarande domkyrkan är ett resultat av flera
århundradens förändringar. Det har antagits att
den äldsta kyrkan i Växjö varit en träkyrka. Det
enda som återstår av den ursprungliga stenkyr-
kan från 1100-talet med absid, kor med korsar-
mar, långhus och ett brett västtorn återstår idag
bara tornet. (Gustafsson 1970:23).

År 1342 fick Växjö stadsprivilegier av kung
Magnus Eriksson är den enda medeltida staden
inom Tiohärads lagsaga (Hansson 2008). Växjö
privilegier tillkom i en tid då landskapen söder om
Värend låg under svensk krona. Längre fram utö-
kades kontakterna mellan Sverige och Danmark,
framför allt under drottning Margareta och den
följande unionen (Larsson 1964).

Brunnskonstruktionen på Lillbacksgatan ligger
strax öster om Växjö centrum, cirka 200 meter
från Domkyrkan, i stadsdelen Öster vilken ligger
öster om Växjösjön. Precis norr om Lillgårdsgatan
är platsen för de så kallade Sigfridsstenarna
registrerad, fornlämnings L1953:1766. Brunnen är
vidare en av de till vilken S:t Sigfridsmyten har
kopplats.

Området precis norr om Lillbacksgatan utgörs av
Östrabobackens slänt ner mot staden och av säte-
riet Östregård. Säteriets historia går långt tillbaka
i tidigmodern tid, vars föregångare S:t Katarina
gård har anor till sen medeltid. På slutet av 1700-
talet förstärktes herrgårdslandskapet, först genom
en utbyggnad av Östregård, år 1778 och därefter
med den nyuppförda biskopsgården Östrabo år
1794. I början av 1900-talet, såldes Östregård och
markerna kom att styckas upp i tomter för villa-
bebyggelse. Området får formen av en trädgårds-
stad med villor på stora tomter längs sneda gator
som leder fram till platsbildningar med offentliga
byggnader eller mer sluten bebyggelse (Tyréns
2017).

Under 1950-talet genomgår området stora för-
ändringar då Säteriet Östregård rivs liksom den
närbelägna och storslagna Villan, uppförd 1877,
samt fyra andra hus (Tyréns 2017). Därefter har
flera förändringar gjorts i området framförallt
med olika trafiklösningar.

Myten om S:t Sigfridskällan

Växjö stads framväxt ”är intimt förknippat med
legenden hur S:t Sigfrid kristnade smålänning-
arna” (Hansson, 2009 s. 138). Nedteckningar om
biskop Sigfrid som kom till Värend på mitten av
1100-talet och hans dopkälla finns redan från
1600-talet (Larsson L O 1980). Enligt sägnen så
ska biskop Sigfrid ha döpt stadens medborgare
i källan. Självaste Carl von Linne nämner också
Sigfridskällan i sin Öländska resa. Den 24 maj
1741 skriver han att ”Vid Östregård sågs S:t Sigfrids
källa...” (Linne 1957). I anslutning till källan skall
det ha funnits stora stenar med inborrade hål.

Enligt S:t Sigfridslegenden var detta platsen där ärkebiskopen Sigfrid, från York, först kristnade Växjöborna på 1000-talet. S:t Sigfrids källa, som även kallas Biskopskällan, är belägen i Biskopsgärdet, i det öppna kulturlandskapet mellan Östrabo och den centrala staden. Under 1700-talet nämns källan i ett flertal beskrivningar, t.ex. skall den vid branden i Växjö 1799 ha använts som vattentäkt då flertalet brunnar inne i staden förorenades (Ahlkvist, H 2013).

Källan, som ursprungligen var en naturlig vattenkälla härrör troligen från förkristen tid. Källan stensattes tidigt och för att skydda vattnet från föroreningar, underlätta vattenhämtning och öka vattenvolymen blev källan under 1800-talet utbyggd till brunn. Då användningen som stadens dricksvattenkälla minskade i slutet av 1800-talet, gjordes brunnen om till en mindre konstruktion.

Under första hälften av 1800-talet verkar största delen av Östrabos marker vara uppodlade och stenarna med ljushålen verkar ha flyttats.

Under slutet av 1800-talet får Växjö stad vattenledning och det fanns inte längre någon anledning

att underhålla Sigfridskällan som dricksvattentäkt. Överbyggnaden och de stenmurade sidorna togs bort. Det som blev kvar av källan var en brunn med betongringar och ett betonglock.

Få arkeologiska undersökningar är genomförda i det direkta närområdet till brunnen på Lillbacksgatan. År 1996 gjordes en undersökning av en boplatz strax öster om platsen för brunnen på Lillbacksgatan. Där påträffades lämningar i form av härdar, gropar och stolphål samt lämningar från äldre järnålder samt spår efter den historiska gården Östregård som nämns ovan (Hansson 1996). Hansson menade då att *”brunnen på Lillbacksgatan är en av de brunnar kring vilken S:t Sigfridsmyten har knutits”* (Hansson 1996, s 11).

Inför anläggandet av Norrtullsgatan utfördes en arkeologisk utredning med sökschaktsgrävning 2008. Den nya vägsträckningen kom att gå strax öster om läget för Växjö medeltida stad L1953:1681 samt strax öster om platsen för Biskopsgårdens gamla tomt.

Syfte och frågeställningar

Syftet med den arkeologisk utredning är enligt Länsstyrelsens förfrågningsunderlag att ta reda på om idag okända fornlämningar berörs av ett planerat arbetsföretag. Utredningen ska preliminärt avgränsa nyupptäckta fornlämningar inom utredningsområdet. Den arkeologiska utredningen ska även identifiera, motivera och antikvariskt bedöma både kända och nyupptäckta fornlämningar samt övriga kulturhistoriska lämningar. Resultaten från utredningen ska

kunna användas vid Länsstyrelsens fortsatta tillståndsprövning och utgöra underlag inför eventuella kommande arkeologiska åtgärder. Resultaten ska också kunna användas som underlag i företagarens planering.

En fråga var om brunnen på Lillbacksgatan kunde vara en del av den så kallade S:t Sigfridskällan och myten kring densamma.

Metod och genomförande

Vid utredningen har framför allt har litteratur som behandlar området och framför allt S:t Sigfridskällan och dess placering använts. I huvudsak är det litteratur av Harry Ahlkvist (2013) och Lars Olof Larsson (1980) som använts. De har båda gjort utförliga beskrivningar om de bägge alternativa St Sidfridskällorna.

Som komplettering har en översiktlig genomgång av relevanta kartor från Lantmäteriets öppna arkiv studerats.

Vid utredningen har besök gjorts vid platsen vid två olika tillfällen. Vid det första tillfället besöktes och fotograferades endast aktuell brunnkonstruktion på Lillbacksgatan. Vid det andra tillfället besöktes även platsen för den ”ursprungliga” källan samt platsen för den på 1900-talet.

Fotografier tagna på plats har tagits med digitalkamera och registrerats i en databas, bilaga 1.

Figur 2. De tre olika brunnarnas placering i relation till varandra.

Resultat

Vid utredningen har målet varit att reda ut om den nu aktuella brunnen har någon relation till S:t Sigfridsmyten och dess källa. Flera olika placeringar för S:t Sigfridskällan har diskuterats genom åren och i de olika artiklarna och böckerna som har behandlat ämnet, fig. 2.

Utifrån genomgången av litteraturen och kartorna har det kunnat konstaterats att det finns tre olika brunnar på tre olika platser.

Den gamla Sigfridskällan (biskopsbrunnen)

Efter att ha studerat kartor och litteratur om källan så kan det konstateras att den äldsta kända källan, den som också kallats för Biskopsbrunnen, är lokaliserad på en plats cirka 60 meter norr om den registrerade St Sigfridskällan. Lars Olof Larsson skriver 1980 att det finns många märkliga historier kring Sigfridskällan men att *"Den ursprungliga källan ligger med all säkerhet där den alltid har legat i Biskopsgärdet nedanför Östrabo ..."* (Larsson, L o 1980, s 2). Där skall källan finnas under ett diskret betonglock och *"dess exakta läge är 35 m söder om allén till Östrabo och ca 50 m NNV om Hembergs källa"* (Larsson L O 1980). Källan är idag täckt av ett brunnslöck i cement men går att återfinna, fig. 3.

Den rekonstruerade källan

År 1995 i den södra delen av Biskopsgärdet gjordes en rekonstruktion av den omtvistade Sigfridskällan, där S:t Sigfrid sägs ha kristnat Växjöborna. Men den lokaliseringen har inget med den ursprungliga platsen för källan att göra utan var en plats som utsågs för att uppföra en rekonstruktion av källan. Då det inte fanns någon naturlig källa eller vattendrag på platsen

Figur 3. Foto på brunnslöcket över den "ursprungliga" källan. Foto från N.

Figur 4. Foto över den minnesplats som skapades 1995.

så grävdes ett dike fram till den utvalda ytan. Området gjordes i ordning och en minnesplatta samt informationstavlor sattes upp. Vid källan placerades också de tre stenar med borrarade hål som funnits i området tidigare. Hålen i stenarna har sannolikt använts för att placera stearinljus, fig 4.

Brunnen vid Lillbacksgatan

Inte i någon av de artiklar, böcker eller kartor som använts vid genomgången har kunnat påvisa att det ska ha funnits någon brunn med gamla anor på Lillbacksgatan. Harry Ahlkvist har dock i sin sammanställning från 2013 gjort en rektifiering

av åkerdikena från 1838. Han konstaterar då att ett av dikena går fram till platsen för brunnen och att det kan vara en ändpunkt på ett av dikena, laggdike, som ha kommit att bli brunnskonstruktionen. Ett laggdike är enligt Bonniers lexikon (Bonnier 1970) ett öppet dike som är gräns mellan ouppodlad mark.

När den idag synliga brunnskonstruktionen tillkommit är dock fortfarande inte fastställt. Men den fanns på platsen i mitten av 1990-talet då Martin Hansson nämner den i sin rapport (Hansson, M. 1996).

Tolkning

Med en kunskap som inhämtats från olika källor är det inte stor sannolikhet att den nu aktuella brunnen har något med den ursprungliga S:t Sigfridskällan att göra. Den källa som ligger under ett brunnslock i åkern söder om allen till Östrabo verkar vara den äldsta kända källan.

Den andra Sigfridskällan; L1953:1766, källa med tradition i Fornreg. skapades år 1995 genom investeringar från Växjö stift och kommun. Målet att skapa en vacker mötesplats för staden. Men platsen är inte den ursprungliga och inget naturligt vattendrag fanns på platsen vilket innebar att ett täckdike var tvunget att grävas fram till källan.

Den brunn som ligger på Lillbacksgatan är sannolikt med de fakta som har kunnat inhämtas samt sammanställningen av Harry Ahlqvist en ändpunkt på ett laggdike, fig. 5. Detta stämmer bra med den karta där diken från 1838 rektifierats in med dagens lämningar.

Figur 5. Bilden lånad ur Harry Ahlqvist bok från 2013 där han rektifierat in diken från 1838 med rött, 1. Ursprungliga Sigfridskällan, 2, Minnesplatsen, 3 läge för nu aktuell brunn.

Åtgärdsförslag

Då brunnen på Lillbäcksgatan med största sannolikhet inte har något med den ursprungliga S:t Sigfridkällan att göras så bör det vara möjligt att ta bort den brunnsöverbyggnad som finns på platsen. Vill man bevara utmärkningen av platsen skulle en lösning där en markering görs i marken, med ett lock eller avvikande material, vara möjlig.

Den källa som ligger under ett brunnslock i åkern söder om allén till Östrabo verkar vara den äldsta kända källan. Dock finns inte denna plats utmärkt i Fornreg vilket borde göras.

Referenser

- Ahlkvist, Harry (2013) Östrabo. Biskopsgårds förändring från mönsterjordbruk till kulturkvarter i stadspark. Historik om Sigfridskällan. Växjö
- Bonniers lexikon. (1970). Stockholm: Nordiska uppslagsböcker
- Hansson, M. (1996). Kv Östregård, Växjö sn, Kronobergs län. Rapport Smålands museum 1996:13
- Hansson, Martin (2008). Det medeltida Småland: en arkeologisk guidebok. Lund: Historiska media
- Larsson, Lars-Olof (1964). Det medeltida Varend. Studier i det småländska gränslandets historia fram till 1500-talets mitt. Växjö
- Larsson, Lars-Olof (1991). *Växjö genom 1000 år*. Stockholm: Norstedt
- Linné, Carl von (1957). *Carl von Linnés Öländska resa, förrättad 1741*. 2. uppl. Stockholm: Natur och kultur

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr:	431-1969-2024
Kalmar läns museums dnr:	33-158-2024
Projektnummer KLM:	A2024_30
KMR uppdragsnr:	202400740
Uppdragsgivare:	Lärandets Hus AB
Landskap:	Småland
Kommun:	Växjö kommun
Socken:	Växjö socken
Fastighet:	Växjö Östregård 1
X koordinat:	6303808 (N)
Y koordinat:	488768 (E)
Latitud:	56°52'40.4"N
Longitud:	14°48'56.6"E
M ö h:	168 möh
Antal arbetsdagar:	2 dagar
Personal:	Cecilia Ring
Foto, Du-nummer:	Du 476:1-5

Bilagor

Bilaga 1. Fotolista digitala bilder.	22
---	----

Bilaga 1. Fotolista digitala bilder

Fotolista digitala bilder

Landskap: Småland

Socken: Växjö

Fastighet: Östregård brunn

2024

DU 476

Nr	Motiv	Från	Datum
1	Ett betonglock täcker platsen för den "ursprungliga" S:t Sigfridkällan	N	2024-07-03
2	Den på 1990-talet rekonstruerade minnesplatsen för S:t Sigfrid	V	2024-07-03
3	Minnesplattan från 1995	V	2024-07-03
4	Minnesplatsen	S	2024-07-03
5	Brunnskonstruktionen i Lillbacksgatan	N	2024-07-03

Du476_003

Du476_004

Du476_005

Du476_001

Du476_002

Adress Box 104,
S-392 21 Kalmar

Telefon 0480-45 13 00

E-post info@kalmarlansmuseum.se
Webb kalmarlansmuseum.se

